

УДК 636.5.082 : 001 (477) «1951/1964»

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОЛГОСПНОГО ПТАХІВНИЦТВА В
УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1951-1964 РОКАХ****Вікторія Мельник**

Національний університет біоресурсів і природокористування України

03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

e-mail: MelnikVika0204@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2491-757X>

Висвітлено організаційні засади розвитку птахівництва у колгоспах в Українській РСР у період 1951-1964 рр. та їх передумови. Наведено динаміку загальної кількості колгоспів. Встановлено, що виробництво яєць і м'яса птиці у колгоспах збільшувалось, однак частка колгоспів у виробництві яєць і м'яса птиці по відношенню до господарств усіх категорій громадського сектору поступово зменшувалась. Розкрито значення суспільно-політичних чинників розвитку птахівництва в Українській РСР досліджуваного періоду, що позначилося у регламентації відповідними державними постановами заходів з розгортання процесів укрупнення та розукрупнення колгоспів, їх фінансування й ін.

Ключові слова: колгосп, птиця, птахівництво, виробництво яєць, виробництво м'яса птиці

На початку другої половини ХХ ст. в Українській РСР птахівництво переважно розвивалося на базі дрібних ферм колгоспів, радгоспів, а також у присадибних господарствах колгоспників, робітників і службовців. Виробництво продукції птахівництва здебільшого було екстенсивним і не дозволяло у повній мірі використовувати генетичний потенціал продуктивності птиці, не сприяло запровадженню промислових технологій з механізацією й автоматизацією трудомістких процесів. При цьому для практики колгоспів більшою мірою були притаманні змішані птахівницькі господарства, в яких розведення яєчних порід курей поєднувалося з розведенням птиці м'ясного напрямку продуктивності (качок, гусей або індиків). Спеціалізація птахівництва в основному відбувалася у птахівницьких радгоспах і на птахофабриках.

Історіографічний аналіз теми дослідження засвідчив, що в історичних і наукових узагальнюючих працях попередніх дослідників дані щодо комплексної характеристики розвитку птахівництва у колгоспах Української РСР з початку другої половини ХХ ст. і до періоду його переведення на промислову основу, відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС «Об организации производства яиц и мяса птицы на промышленной основе», відсутні [10, с. 512-517].

У зв'язку з цим, метою роботи було проаналізувати в історичній ретроспективі суспільно-політичні й організаційні засади розвитку птахівництва у колгоспах УРСР у 1951-1964 рр. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на комплексному використанні

загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів, опублікованих і неопублікованих джерел, основу яких складають архівні матеріали.

Перш ніж охарактеризувати розвиток колгоспного птахівництва досліджуваного періоду, на нашу думку, варто розглянути стан колективізації в Українській РСР наприкінці 40-х і початку 50-х років ХХ ст. Важливими у цей період були процеси укрупнення та розукрупнення колгоспів. Так, у довідці про стан злиття та розукрупнення колгоспів УРСР, яку надав завідувач сектору землеустрою Ради Міністрів УРСР Острожнюк, зазначається: «...с 1 ноября 1947 г. по 1 июля 1949 г. была тенденция на слияние колхозов. Так, за этот период слияние было произведено по 39 колхозам, а разукрупнение было произведено по 20 колхозам, т.е. за полтора с лишним лет в результате слияния количество колхозов в абсолютных числах уменьшилось на 19 колхозов... Совсем другое дело наблюдается во втором периоде с 1/VII.1949 г. по 25.XII.1949 г., т.е. за 6 месяцев 1949 г., где почти во всех областях УССР наблюдается тенденция не на слияние, а на разукрупнение колхозов. За этот период времени количество колхозов возросло на 35 и лишь в 4 случаях было произведено слияние колхозов...» [15, арк. 9]. Слід зазначити, що ці дані наведено для Київської, Вінницької, Кам'янець-Подільської, Харківської, Полтавської, Кіровоградської, Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Дніпропетровської, Сталінської, Ворошиловградської, Житомирської, Чернігівської та Сумської областей. Станом на 1 січня 1950 р. у цих областях УРСР кі-

лькість населених пунктів становила 20783, а колгоспів – 26401 [15, арк. 1]. Нами з'ясовано, що загалом на 1 липня 1950 р. відсоток колективізації в Українській РСР за кількістю селянських дворів становив 97,4%, за посівною площею – 99,3%, а у 1953-му, відповідно, – 99,1 і 99,93% [3, с. 99].

На розвиток птахівництва в Українській РСР на початку другої половини ХХ ст. суттєво вплинув пленум ЦК КП(б)У від 9-12 травня 1949 р., на якому було прийнято постанову «Про заходи до виконання трирічного плану розвитку громадського колгоспного і радгоспного продуктивного тваринництва (1949-1951), прийнятого Радою Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б)» [13, с. 267-318]. У цій постанові зазначалось: «Забезпечити виконання завдання, поставленого рішенням Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) про те, щоб у кожному колгоспі були організовані повноцінні високотоварні і високопродуктивні ферми – великої рогатої худоби, свинарська, вівчарська і птахівнича... Роз'яснити колгоспникам, що, за постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б), в колгоспах, які мають чотири тваринницькі ферми – великої рогатої худоби, вівчарську, свинарську і птахівничу, з новим, підвищеним мінімумом поголів'я, норми поставок державі м'яса, молока і вовни для колгоспників цих колгоспів, починаючи з 1950 р., будуть знижені на 10%, а в колгоспах, які не мають чотирьох ферм і нового мінімуму поголів'я худоби на фермах, норми поставок державі м'яса, молока і вовни для колгоспників, починаючи з 1950 р., будуть підвищені на 10%» [13, с. 270].

Окрім цього, у даній постанові було конкретно визначено: «Зобов'язати Міністерство сільського господарства УРСР, обкоми і райкоми КП(б)У, облвиконкоми і райвиконкоми добитись у найближчі роки різкого збільшення поголів'я птиці: курей, індиків, гусей, качок у колгоспах і забезпечити в 1949 р. організацію птахівничих ферм у всіх колгоспах і ферм водоплавної птиці у колгоспах, розташованих поблизу водойм. Довести громадське поголів'я птиці у колгоспах на кінець 1949 р. не менш як до 19300 тис. голів, на кінець 1950 р. – не менш як до 31630 тис. голів і на кінець 1951 р. – не менш як до 45000 тис. голів» [13, с. 275]. Як свідчать статистичні дані, плани були амбітно завищені та виконати їх було неможливо. Так, у 1951 р. станом на 1 січня поголів'я дорослої птиці у колгоспах становило лише 17476 тис. голів, а у 1952-му – 26803 тис. [3, с. 248]. Поголів'я птиці в УРСР до рівня 40139 тис. голів було доведено лише у 1969 р., причому разом у

колгоспах, радгоспах та інших державних господарствах [9, с. 250]. При цьому слід відмітити тенденцію до зменшення кількості колгоспів в Українській РСР у період 1951-1964 рр. (рис. 1).

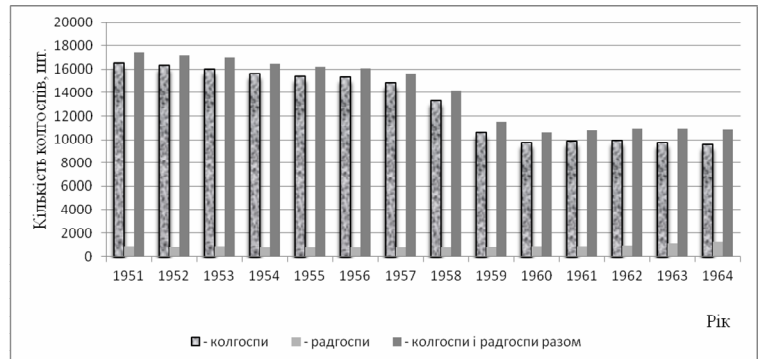

Рис. 1. Динаміка зменшення кількості колгоспів і радгоспів в Українській РСР у 1951-1964 рр. (статистичні дані опрацьовано із різних джерел: 1951-1954 рр. [5, с. 346], 1955-1964 рр. [7, с. 183]).

Так, якщо у 1951 р. їх налічувалося 16506 [5, с. 346], то в 1964-му – 9559 [7, с. 183]. Порівняно стрімке зменшення кількості колгоспів відбулось з 1958-го по 1959 р. При цьому почала збільшуватись кількість радгоспів. До того ж, у цей період відбувалось перетворення колгоспів на радгоспи [11, с. 299-300].

Однак, незважаючи на зменшення кількості колгоспів, поголів'я птиці у них збільшувалось і підвищувались прибутки від птахівничих ферм. І, якщо у 1951 р. грошові прибутки колгоспів Української РСР від птахівничих ферм становили 97 млн. крб., то у 1955-му – вже 243 млн. крб., проте у відсотках до загальних прибутків це було відповідно лише 1,2 і 1,3% [3, с. 298]. При цьому слід зауважити, що у передових колгоспах частка прибутку від птахівництва була порівняно високою. Наприклад, у 1952 р. прибуток колгоспу «Жовтнева перемога» (Херсонської області) від птахівництва становив 18% від його загальної кількості від тваринництва [1, с. 21].

Як свідчать статистичні дані, у колгоспах утримували птицю різних видів, однак найбільше всього було курей [3, с. 249; 9, с. 282]. Це говорить про те, що першочерговим завданням в Українській РСР у досліджуваний період було збільшення виробництва курячих яєць.

Незважаючи на те, що кількість колгоспів зменшувалась, виробництво ж яєць у них загалом збільшувалось (з певними коливаннями за роками) й у 1964 р., порівняно з 1951-м, яєць було вироблено у 1,8 рази більше (табл. 1).

Таблиця 1. Виробництво яєць в Українській РСР у 1951-1964 рр., млн. шт. [8, с. 297]

Рік	Вироблено яєць, млн. шт.	
	у колгоспах, радгоспах та інших державних господарствах	у колгоспах
1951	448,5	383,4
1952	556,7	475,5
1953	741,5	647,1
1954	611,2	532,0
1955	495,8	397,0
1956	611,2	484,0
1957	788,0	602,8
1958	856,6	635,0
1959	1015,8	737,2
1960	1065,2	726,1
1961	1149,4	767,6
1962	1250,1	820,4
1963	1082,2	676,3
1964	1117,6	677,2

Збільшення виробництва яєць у колгоспах відбувалося і завдяки підвищенню продуктивності птиці. Так, наприклад, у колгоспі імені Жовтневої революції (Вінницька область) до 1962 р. на птахівничій фермі від кожної несучки одержували не більше 50 яєць, а у 1964-му – 169 шт. [2, с. 4].

Те, що виробництво яєць у 1951-1954 рр. було зосереджено переважно у колгоспах, засвідчують дані, наведені на рис. 2.

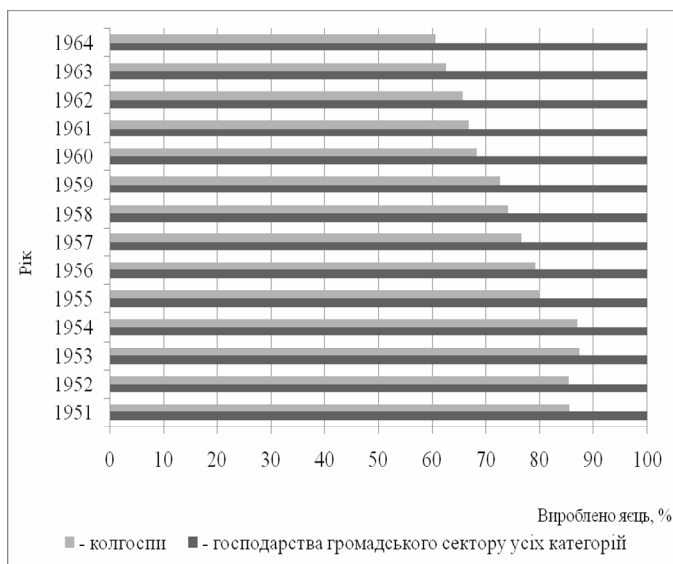

Рис. 2. Частка виробництва яєць у колгоспах, % [6, с. 297].

При цьому, у загальній динаміці спостерігаємо поступове зменшення частки колгоспів у виробництві яєць загалом у господарствах громадського сектору, а саме з 85,5% у 1951 р. до 60,6% – 1964 р. Що стосується виробництва м'яса птиці у колгоспах, то, наприклад, у

1955 р. було вироблено 18,6 тис. т (85,7% від загального виробництва у колгоспах і радгоспах), а у 1960 р. – 50,3 тис. т (77,5%) [14, с. 6].

Збільшенню виробництва продукції птахівництва у колгоспах сприяла їх електрифікація, яка здійснювалася стрімкими темпами, однак все-таки недостатніми. Так, на кінець 1950 р. було електрифіковано 3388 колгоспів (18%), а на кінець 1957-го їх стало у 2,2 рази більше – 7294, що становило лише 50% [4, с. 59]. Електрифікації колгоспів на 99% було досягнуто лише у 1967 р. [8, с. 275].

Значна кількість колгоспів була неприбутковою і, навіть за успішного ведення птахівництва, прибуток від реалізованої продукції у загальній кількості доходів був незначним. Однак такі колгоспи не могли розраховувати навіть на безоплатну шефську допомогу промислових підприємств, оскільки у постанові Пленуму ЦК КПРС (25-31 січня 1955 р.) зазначалося: «Попередити керівників підприємств і організації, які шефствують над колгоспами, що роботи в колгоспах по будівництву і механізації повинні виконуватись на договірних засадах з обов'язковою оплатою колгоспами всіх затрат, зроблених підприємствами і організаціями. Осудити як таку, що суперечить державним інтересам, практику безоплатної допомоги підшефним колгоспам, бо це веде до незаконного витрачання народних коштів і не сприяє організаційно-господарському зміцнення колгоспів» [12, с. 35].

Для забезпечення виробничої діяльності у колгоспах здійснювалось їх довгострокове кредитування на різні виробничі заходи. У 1964 р., зокрема, позика становила 230,9 млн. крб., у тому числі на розвиток тваринництва – 93,6 млн. крб., 93,5% яких було спрямовано на будівництво тваринницьких приміщень і механізацію ферм [7, с. 618]. Варто ще зазначити, що найбільше кредитів видано колгоспам Одеської (15,3 млн. крб.), Київської (14,6 млн. крб.), Дніпропетровської (13,8 млн. крб.), Кримської (13,6 млн. крб.), Донецької (12,9 млн. крб.) і Вінницької (12,5 млн. крб.) областей [7, с. 619].

Таким чином, у 1951-1964 рр. у колгоспах Української РСР простежувалася загальна тенденція до розвитку птахівництва. Виробництво продукції птахівництва було зосереджено переважно у колгоспах. Незважаючи на поступове зменшення кількості колгоспів у досліджуваний період, виробництво яєць і м'яса птиці у них збільшувалось. При цьому, у загальній динаміці відбувалось поступове зменшення частки колгоспів у виробництві яєць

загалом у господарствах громадського сектору. На розвиток птахівництва у колгоспах організаційно вплинули різні чинники і, в тому числі, процеси укрупнення та розукрупнення колгоспів, постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) (КПРС) щодо розвитку тваринництва і, зокрема, птахівництва тощо.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні науково-організаційних і теоретико-методологічних засад розвитку птахівництва у колгоспах і радгоспах в Українській РСР у 1951-1964 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Батюшина В.И. Передовая птичница Н.А. Кнопка // Птицеводство. 1954. № 1. С. 20-21.
2. Гринжевский М.В., Радченко Г.Х. У птицеводов Украины // Птицеводство. 1966. № 3. С. 4-7.
3. Народне господарство Української РСР у 1956 році: статистичний збірник Київ: Державне статистичне видавництво, 1957. 535 с.
4. Народне господарство Української РСР: статистичний щорічник, 1957 рік. Київ: Державне статистичне видавництво, 1958. 264 с.
5. Народне господарство Української РСР в 1959 році: статистичний щорічник. Київ: Державне статистичне видавництво, 1960. 731 с.
6. Народне господарство Української РСР в 1964 році: статистичний щорічник. Київ: ЦСУ УРСР «Статистика», 1965. 694 с.
7. Народне господарство Української РСР в 1966 році: статистичний щорічник. Київ: ЦСУ УРСР «Статистика», 1967. 638 с.
8. Народне господарство Української РСР в 1967 році: статистичний щорічник. Київ: ЦСУ УРСР «Статистика», 1968. 579 с.
9. Народне господарство Української РСР в 1969 році: статистичний щорічник. Київ: ЦСУ УРСР «Статистика», 1970. 611 с.
10. Об организации производства яиц и мяса птицы на промышленной основе: Постановление Совета Министров СССР и Центрального Комитета КПСС от 3 сентября 1964 г., № 740 // Свод законов СССР. Т. 7. Москва: Издательство «Известия», 1985. С. 512-517.
11. О порядке передачи колхозного имущества при преобразовании колхозов в совхозы: Постановление Совета Министров СССР и Центрального Комитета КПСС от 3 мая 1957 г., № 495 // Свод законов СССР. Т. 7. Москва: Издательство «Известия», 1985. С. 299-300.
12. Пленум ЦК КПРС. 25-31 січня 1955 р. // Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898-1971). Пер. з 8-го рос. вид. / За заг. ред П.М. Федосєєва, К.У. Черненко. Т. 7. (1955-1959). Київ: Політвидав України, 1981. С. 13-50.
13. Пленум ЦК КП(б)У, Київ, 9-12 травня 1949 р. // Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Київ, Т. 2 (1941-1976). 1977. С. 267-318.
14. Радченко Г.Х., Гринжевский Н.В. Производство яиц на специализированных фермах колхозов Украины. Киев, 1970. 66 с.
15. Центральный держархив вищих органів влади та управління України. Ф.2. Оп.8. Т.1. Спр.1387. 84 арк.

Melnyk Viktoria

Organizational Backgrounds of Collective Farm Poultry Farming in the Ukrainian SSR in 1951-1964

The purpose of the paper is to analyze in the historical retrospect the organizational and socio-political backgrounds of development of poultry breeding in the collective farms of the Ukrainian SSR in 1951-1964. The historiographical analysis of the research topic has shown that the problem of the complex characterization of poultry development in the collective farms of the Ukrainian SSR since the beginning of the second half of the 20th century and until the period of its transfer to the industrial base, has not been the subject of a separate research yet. Research methodology is based on the integrated use of general scientific, structural-functional and historical methods, published and unpublished sources, the basis of which are archival materials.

It is shown that in the beginning of the second half of the XX century in the Ukrainian SSR poultry breeding mainly developed on the basis of small farms of collective farms, state farms, as well as private farms of collective farmers, workers and employees. Poultry production was for the most part extensive and did not allow the full use of the genetic potential of poultry productivity, did not facilitate the introduction of industrial technologies with the mechanization and automation of labor-intensive processes. At the same time, for the activity of collective farms, mixed poultry farms combining the breeding of good laying hens breeds with the breeding of meat poultry were more common.

It is reasoned that despite the gradual decrease in the number of collective farms during the period under research, their productivity of eggs and poultry meat was increasing. At the same time, in the gross dynamics there was a gradual decrease of the role of collective farms in general in the production of eggs on the farms of the public sector.

The author shows the importance of socio-political factors in the development of poultry farming in the Ukrainian SSR during the researched period, which reflected in the regulation of the relevant state resolutions of measures for the intensifying of the processes of consolidation and disaggregation of collective farms, their financing, etc.

Keywords: collective farm, poultry, poultry farming, egg production, poultry meat production